

A LELKI EGYSÉG FELÉ

— *Jegyzetek Lakos Endre cikkéhez* —

AMAGYAR SZEMLE szeptemberi számában „Nagy magyar lelki egység“ címen olvasható fejtegetések bizonyára konfesszionális különbség nélkül nagyon sok jó magyar keresztyén embernek okoztak örömet. Ez az öröm, azt hiszem, mások számára is, úgy mint az én számomra, három forrásból táplálkozik. Egyikül: tiszta lelki felüdülés szerzője az a hang, amelyben a cikk szól — egyszer a gyermek hangja, más-szor az érett bölcsé, és a kettő csodálatosan összecsendül, mint a gyermekszoba parányi ezüstcsengője a dóm öregharangjával, mert titokzatos eleve-elrendeléssel össze vannak hangolva. Azután bizonyára fölemelő és hálás érzést fakaszt mindegyik vallásfelekezet táborában az a tudat, hogy ma Magyarországon, a közvélemény megnyilatkozásának egyik legmagasabb és leg-függetlenebb sajtóforumán „teljes bátorsággal, minden tiltás nélkül“ lehet beszélni ezekről a kérdésekről, úgy, ahogy az Apostolok Cselekedeteinek végső szavai szerint „cum omni fiducia sine prohibitione“ lehetett szólnia az Evangéliumot Rómában az egyébként fogoly Pál apostolnak. Végül: nem utolsó sorban okoznák örömet maguk a Lakos Endre mondanivalói is, és ezt az örömet annál jobban érzi az ember, minél többet vívódott már maga is e kérdések fölött.

A következőkben ezeket a mondanivalókat nem óhajtom mind pontról-pontra megbeszélni — noha érdemes volna —, hanem csak azokhoz kívánnám fűzni reflexióimat, amelyeket egyfelől legsúlyosabbaknak, másfelől a gyakorlati teendők szempontjából legsürgösebbeknek gondolok.

VALÓSÁGGAL felszabadító hatásúnak tekintem, hogy egy római katolikus áldozópap a nagy magyar keresztyén összefogásról írván, nyíltan és egyszerűen felszámolja azt a képzelődést, mintha egy ilyen összefogás tanbeli egyeztetés és egyezkedés, általában kölcsönös elvi, teológiai vagy rendtartási megalkuvások árán lehetséges volna. Roppant világossággal látja, hogy a kölcsönös közeledés ily föltétellel egyáltalán nem képzelhető — éppoly kevésbé, mint ahogy nem remélhető az sem, hogy a Magyarországon szembenálló két nagy vallásfelekezeti tábor akármelyiké is, akár idehaza, akár bárhol a világon egy o l d a l u a n deferáljon dogmatikailag és bármely, a dogmával kapcsolatos tanbeli, alkotmányi vagy fegyelmi kérdésben a másiknak. Jó volna ezt már egyszer mindkét oldalon mindnyájunknak egészen tisztán látnunk. Nagy teherkönnyebbülést jelentene a reális keresztyén egység-törekvések számára ennek az irreális útnak egyszersmindenkorra elhagyása. Ahogyan a kettészakadás nem mesterségesen és mintegy programmszerűleg történt — nem úgy, hogy a „hitújítók“ egy szép napon elindultak azzal a feltett szándékkal, hogy új vallást és egyházat csinálnak—, hanem történelmi végzetszerűségeknek az emberi értelmet és jóakaratot meghaladó szövőd-ménye és feltartóztathatlan sodra idézte föl a kettészakadást: akként a szakadás orvoslása sem történhetik valami előre kitervelt, mesterséges úton-módon. A végleges gyógyulását a bajnak ugyanúgy a véges emberi akarásnál nagyobb erők fogják majd egykor meghozni — olyan távlatokban, ahol a történelem

már az apokaliptikával érintkezik —, ahogyan a bajt magát is ilyen erők idézték elő.

Eltérő, különböző vagy éppen ellenkező tanainkról és rendtartásainkról nem is azért kell közöttünk újra meg újra szónak esnie, mintha volna még értelme annak a már harmadfél százada meghiúsult emberi reménykedésnek, hogy egyszer csak a polémia terén valamely fél mégis végleg meggyőzi, legyőzi és — szerencsés külső körülményeket is felhasználván — a saját aklába tereli vagy szorítja majd a másikat. Hanem igenis nem árt, ha minél több szó esik közöttünk eltéréseinkről, különbözőseinkről és ellenkezéseinkről oly szellemben és oly céllal, hogy azokat kölcsönösen nagyon pontosan és hitelesen megismerjük (mekkora kölcsönös hiányaink vannak még ma is ezen a téren 1) és a különbözőségben a végső nagy egységet, akármily mélyen van is sokszor elrejtve, érzéklni és megragadni tudjuk.“ Minden teológiai és ezzel összefüggő vitakérdésről alapjában kétféleképpen lehet beszélni. Egyszer lehet azzal a céllal, hogy a más nézeten levővel szemben mindenáron bebizonyítsam a magam igazságát. Ez a módszer azért nem célravezető és nem is keresztyéni, mert itt, ha „győzelemről“ van szó, azt nem az igazság belső ereje, hanem a nagyobb dialektikai képesség szokta kivívni. A másik mód a nem polémikus, hanem bizonyágtévő beszéd: egyszerűen elmondom, hogy ezt én így meg így hiszem s ezért meg ezért vagyok bensőleg kénytelen így hinni; szeretném, ha más is átérezné ezt az én szent és boldog belső kénytelenségemet, de ezt senkire rá nem kényszeríthetem, még csak nem is ajánlgathatom; csak annyit tehetek, hogy elmondom őszintén és alázatosan: énnékem csak így adatott meg látni és élni az igazságot, az Isten beszédét, az Evangéliumot! Ezzel a móddal a meggyőződéseim szerinti igazságnak annál több belső sugárzást és szuggesztív erőt tudok biztosítani, minél kevésbé akarok annak számára külsőlegesen hódítással prozelitákat szerezni. Egyúttal pedig elérem azt is, hogy a nem polémikus fegyverzetben szembekerülő „igazságokról“ egyszer csak kiderül, hogy testvérek: ugyanannak az Igazságnak különböző földi táborokba tévedt gyermekei, akik amikor egymásra ismernek, elejtik egymás szívének szögezett fegyvereiket.

Abban az ú. n. „ökumenikus“ világmozgalomban, amely az anglikán, az egyéb protestáns és a görög-keleti egyházak valamelyes közös tanbeli és gyakorlati nevezőre hozásán fáradozik vagy két évtizede, már a jelenlegi világhatalom küszöbén eljutottak arra a felismerésre, amelyet fentebb vázoltam: nem a plusz és mínusz mesterkedéseivel dolgozó közös tan vagy akár közös szervezet kialakítása a feladat, hanem kölcsönös önmegismertetés alapján egymásnak testvéreként felismerése és elismerése s a közös testvéri felelősség meglátása és elvállalása. Csak ez lehet gondolati síkban az egyetlen értelmes és reménykeltő útja a katolikus és a protestáns tábor egymáshoz közelebb kerülésének is.

Ehhez szükséges az, hogy mindkét tábor vallási és egyházi irodalma — akár elvi, akár történeti vagy gyakorlati kérdéseket fejteget és akár szakemberekhez, akár egészen széles társadalmi rétegekhez fordul — végkép és döntőleg szakítson azzal a régibb stílussal, amelynek tekintetében az egyik tizenkilenc volt, a másik egy híján húsz: azzal a stílussal, amelyik az őszinteséget végzetesen egynek vette a durvasággal s nem önmagát akarta teljességgel kifejezni, hanem a másikat teljességgel levágni. Hogy másként is lehet írni a legsúlyosabb és legkényesebb problémákról: annak a legutóbbi évekből számos bizonyágát lehetne felsorolni innen is, onnan is. Ahogyan pl. Lortz József, az igen jeles katolikus teológus-egyháztörténész legújabbán a reformáció történetét megírta (*Die Reformation in Deutschland I—II*² Freiburg i. Br. 1941), az a mód a protestáns teológus és történész számára is számtalan meggazdagító és felemelő tanulságot rejt, amelynek értékét

semmivel sem csökkenti a művön rajtalévő püspöki „Imprimatur“, mert a mű az emberi lehetőségek határai közt teljesen szakít azzal a polémikus attitűddel, amelyet még csak nem is olyan régen ennek a kérdésnek katolikus és protestáns teológus-feldolgozó magától értődőnek, sőt jóformán kötelezőnek tekintettek. Protestáns részen sem lehet figyelmen kívül hagyni pl. azt a jelenséget, hogy a domonkosrend magyarországi reformációelőtti képét néhány éve egy fiatal református lelkész, Harsányt András ábrázolta igen alapos, terjedelmes és tárgyilagos monográfiában.

Mindez kiválóan alkalmas arra, hogy a gondolat síkjában lassanként egyre testvéribb szellem kezdjen kialakulni, erőltetés nélkül, de feltartóztatathatatlannal. Ezzel párhuzamosan és ettől feltételezetten a gyakorlat síkjában a két tábor szellemi vezetőinek minél sűrűbb és minél fesztelenebb, egészen emberi és egészen felebaráti érintkezésére volna szükség. Lakos Endre kitűnően mutat rá ennek a lehetőségeire és áldásaira, s én nem tehetek egyebet, mint hogy ezt a magam részéről is aláhúzzam, különös hálával említve azt, az államhatalom intézkedésére legújabbban létrejött, megbecsülhetetlen gyakorlatot, hogy a fiatal katolikus és protestáns lelkészek katonai kiképzése együttesen történik. Ennek máris mutatkozni kezdő, áldott lelki gyümölcsseiről, azt hiszem, sokat fogunk még hallani mindkét oldalon.

Reménységem szerint az ilyen és hasonló érintkezésekből, kölcsönös és spontán szívbeli feltárukozásokból egyszer csak önmagától meg fog születni bizonyos gyakorlati kooperáció lehetősége azokban a közéleti, főként társadalmi vonatkozású konkrét kérdésekben, amelyekre Lakos Endre céloz. Nem annyira külön bizottságok vagy valami más közös szervezetféle felállítására gondolok itt — ennek, főként ha elsietik, nyilvánvaló veszedelmei vannak — hanem arra, hogy azokat a fesztelen érintkezéseket kell oly módon szaporítani és fejleszteni, hogy szinte maguktól vezessenek bizonyos közös magatartások kialakítására egy vagy más, közös megoldást kívánó adott kérdéssel szemben. Főként oly esetekben, amikor — bizonyos koreszmék hatása alatt — akár hivatalos intézkedések folytán, akár a közszellem alakulása következtében egészen nyilvánvalóan közös nagy keresztyén javak kerülnek problematikus helyzetbe és beállításba.

Ilyen érintkezésekből kellene — hogy egyebet ne említsek — megszületnie valami hallgatag, de annál erősebb megegyezésnek pl. arra nézve, hogy mind a katolikus, mind a protestáns egyházi sajtó a legvégsőkig kerülje az ú. n. „séreلمي“ ügyeknek a nyilvánosság előtt való tárgyalását s általában felekezeti kérdések tárgyalásánál áldozatos önfegyelemmel tartózkodjék az eddig szinte szabályszerűnek tekinthető fölényes, kihívó, érzékenykedő, gúnyos, epés vagy éppen mérges hang használatától. Valami ilyen közmegegyezés kialakítására egyébként is ez a mostani mérhetetlenül komoly háborús — és nemcsak háborús volta miatt mérhetetlenül kritikus — helyzet volna a legalkalmasabb adottság. Igaza van Lakos Endrének, hogy végre már meg kellene szoknunk bizonyos kérdéseknek kizárólag kulisszák mögötti tárgyalását. De természetesen csakis úgy, hogy mind a két fél egyszerre vonuljon be a kulisszák mögé s egyik se adogasson a kulisszák mögül titkos jeleket a saját tábora szavalókórusának. Egyenként föl lehetne sorolni a két világháború közti korszakból azokat a néha valóban nagy, néha csak naggyá felfújt felekezeti kérdéseket, amelyek nem azért mérgesedtek el, mintha belső természetükből ez okvetlenül következett volna, hanem azért, mert, az Evangélium nyilvánvaló parancsa ellenére „mérgezőséggel és fölgerjedéssel és haraggal és lármával“ (Efézus 4:31) tárgyalták őket innen is, túl is a legszélesebbkörű nyilvánosság előtt. Amíg máskülönben nagyon érdemes keresztyén úriemberek, pláne lelkészek a „felekezeti sérelemek“ tárgyalása közben a gladiátor, olykor csak a díjbirkózó vagy a

pojácá szerepét fogják maguknak ambicionálni a közéleti cirkusz porondján, addig nem nagyon lehet „nagy magyar lelki egység“-ben reménykedni. Sőt addig mindenkor fenn fog állani annak a lehetősége is, hogy legreménytelenebbül éppen a „nagy magyar lelki egység“ ajánlgatása közben fogunk összeveszni egymással.

Minél több megszólalás lesz a Lakos Endre hangján és szellemében innen is, túl is: annál inkább csökkenni fog ez a nagyon veszedelmes lehetőség.

ZÁRADÉKUL még két megjegyzést. Az egyik nagyon is világinak, a másik túlságosan is „egyházinak“ fog talán tetszeni, örülnék, ha legalább némelyek megéreznék, hogy mindkettőnek ugyanaz a forrása. Mert mind a kettő egy-egy elengedhetetlen feltételét jelenti szerintem a nagy magyar lelki egységre eljutásnak.

Az egyik ez: gyakorlatilag a legbiztatóbb lelki átalakulások és közeledések sem fognak számbavehető és kézzelfogható eredményt előidézni a magyarországi katolikus-protestáns viszonyban, amíg a katolikus és protestáns egyházaknak a magyar állammal való történelmi kapcsolata az ezeréves lényeg érintése nélkül formáiban és különösen adminisztratív jelentkezésében és lebonyolításában igen erősen át nem alakul. Annak ugyanis, hogy a magyar nemzetállam magát a keresztyénség ügyével fenntartás nélkül azonosítsa s ezt tettekkel, intézményes támogatással rendszeresen is megmutassa, a gyakorlatban nemcsak egyféle kiviteli módja lehetséges. Talán nem állok egyedül azzal a nézetemmel, hogy a ma gyakorolt módnál rosszabbat és különösen felekezeti szempontról károsabbat alig lehet elképzelni. Minden felekezeti magyar keresztyénségnek legnagyobb jótévője lenne az a magyar államférfi, aki merne e téren vállalkozni egy igen alapos átszervezésre, amellyel az egyházak — meg vagyok győződve — még anyagilag sem járnának rosszul, a keresztyén testvéri szellem s a nemzetépítő gyakorlati együttműködés tekintetében pedig egy óriási gátlástól szabadulnának meg.

A másik megjegyzésem hadd szóljon ennek a nagy magyar lelki egységnek legbensőbb és leglelkibb feltételéről: Krisztus szeretetéről, amely egyszerre jelenti azt a szeretetet, amellyel ő szeret minket és azt, amellyel mi szeretjük őt. Végtére is mindenkinek, aki ezzel a kérdéssel nem pusztán a világi, főként politikai közhaszon szempontjából foglalkozik, látnia és éreznie kellene már egyszer, hogy reális lelki egységet csak valóban keresztyén emberek között lehet kimunkálni, valóban keresztyén ember pedig csak az, aki — mindegy, melyik egyház tanította formákban és módokon — Krisztussal a szeretet élő és kölcsönös kapcsolatába jutott és abban meg is maradt. Rét különböző vallásfelekezeti keresztyén ember sohasem foghat egymással becsületesen és maradóan kezét másként, csak úgy, ha kezüket közös Urok és Megváltójuk teszi egymásba. A Krisztussal való élő, személyes kapcsolatba még el nem jutott s oda egyelőre eljutni nem is kívánczó, tehát keresztyén lelki életet nem élő névleges katolikus és névleges protestánsok egymást sem szerethetik keresztyéni módra, sőt megfigyelhető, hogy felekezeti kérdésekben mindig ezek csinálják a legtöbb zavart. Ez természetes: a Krisztustól üres lelket valamivel mégis csak be kell tölteni, mert az embernek csak így lehet meg az az illúziója, hogy vallásos és egyházához hű. A „felekezeti gyűlölködésnek“ a virtuózai az esetek nagy többségében belsőleg teljesen hitetlen katolikusok és protestánsok, de még az aránylag legjobb esetben is olyan hívő katolikusok és olyan hívő protestánsok (sajnos, elsősorban lelkészek), akik sokkal jobban gyűlölik Krisztusnak egy másik aklát és abban levő juhait, mint amennyire szeretni képesek az egy nyáj egy Urát és Pásztorát, magát Krisztust. A „felekezeti gyűlöl-

ködés“ lehetőségei, alkalmi és indítékai tehát oly mértékben csökkennek, amely mértékben veszik át mindenik egyházban minden téren a szót a csak politikai, csak közéleti, csak hasznossági, csak aprópénzre felváltható katolicizmus és protestantizmus embereitől azok a krisztustanítványok, akik a bűnbánat bármily forró könnyeivel is, igennel tudnak és mernek felelni Urok nagy, életdöntő kérdésére: „Szeretsz-e engemet?“

A nagy magyar lelki egység látásának és kívánásának reális alapot csak ez a szeretet adhat. Enélkül délibábkergetés az egész. Ennél a kérdésnél újra bebizonyul, hogy a látszólag legtranszcendensebb dolgok alapozzák meg legszilárdabban a mindennapi élet legkézzelfoghatóbb realitásait is és hoznak létre ilyen realitásokat ott, ahol azok még nincsenek meg — viszont a legkézzelfoghatóbb, mondhatni vaskosan reális motiváció is hiábavaló ott, ahol hiányzik a titkos transcendens erőforrás. Δ „felekezeti béke“ vonatkozásában, lám, szinte naponként elzengjük: „magyarok vagyunk, szeressük egymást!“ meg: „az egyszerű józanész parancsa, hogy a keresztyének mind összefogjanak az antikrisztusi világáramlatok ellen/. —de se az egyik, se a másik biztatásnak nincs egy csepp foganatja sem. Nem is lesz, mert ez a kérdés soha nem dőlhet el sem a nemzeti érzésnek, sem a józan célszerűségi megfontolásnak a síkjában — éppúgy, ahogyan megfordítva, egy nemzeti hadsereget nem lehet talpraállítani vagy egy altruista bankot nem lehet létrehozni kizárólag evangéliumhirdetéssel. A nagy magyar lelki egység, amennyiben egyáltalán keresztyén értelme van neki, csak a Krisztusban való egység lehet: nem a homokszemek egysége a zsákban, hanem a szőlővesszők egysége a szőlőtőkében, amint ő maga megmondotta (János 15:i—8).

Ennek az egységnek pedig egyetlen éltető nedve van: a Szendétekből áradó szeretet, amely egyszerre köti a venyigéket a tőkéhez és a tőke által egymáshoz. A magyar sorsnak éppen vallási okokból is annyira keserű poharába csak erről a tőkéről és ezekről a venyigékről csordulhat valamikor édes, tüzes bor.

RÉVÉSZ IMRE